

БОШЛАНГИЧ СИНФЛАРДА ОНА ТИЛИ ЎҚИТИШНИНГ УМУМИЙ ВА ХУСУСИЙ МАҚСАДЛАРИ

Пирниязова Шолпан Отениязовна

Бошланғич таълим кафедраси ўқитувчиси

Нукус давлат педагогика институти, Ўзбекистон

Аннотация: Мақолада она тили дарсларида ўқувчиларни фанга қизиқтириш мақсадни аниқлаш. Дарсларда ўқувчилар қизиқтиришининг асосий омили нутқ ўстириш, нутқ маданиятини ривожлантириш, саводли сўзлаш, саводли ёзишни таъминловчи таълим мазмунга қиравчи тил бирликларини тўғри талаффуз қилиш масалаларига бағишланган.

Калит сўзлар: қизиқиш, талаффуз, фонетика, орфоэпия, графика, орфография, лексика, морфология, коммуникатив ёндашув, мажмуавий ёндашув.

ОБЩИЕ И ЛИЧНОСТНЫЕ ЦЕЛИ ОБУЧЕНИЯ РОДНОГО ЯЗЫКА В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ

Пирниязова Шолпан Отениязовна

Преподаватель кафедры “Начальное образование”

Нукусский государственный педагогический институт,

Узбекистан

Аннотация: В этой статье обсуждаются конкретные цели для того, чтобы заинтересовать учащихся на уроках родного языка. В ходе работы были обсуждены вопросы развития речи и её культуры, грамотной речи, произношения и письма, обеспечения грамотности обучения.

Ключевые слова: заинтересованность, произношение, фонетика, орфоэпия, графика, орфография, лексика, морфология, коммуникативное отношение, группы.

COMMON AND PERSONAL PURPOSES OF TEACHING THE NATIVE LANGUAGE IN PRIMARY CLASSES

Pirniyazova Sholpan Oteniyazovna

Lecturer of the Department of “Primary education”

Nukus State Pedagogical Institute, Uzbekistan

Annotation: This article discusses specific goals in order to interest students in their native language lessons. In the course of the work, the issues of the development of speech and its culture, literate speech, pronunciation and writing, ensuring the literacy of education were discussed.

Keywords: interest, pronunciation, phonetics, orthoepy, graphics, spelling, vocabulary, morphology, communicative attitude, groups.

Она тили дарсларида ўқувчиларни фанга қизиқтириш мақсадни маълум қилишдан бошланади. Шунга кўра тил таълимини ташкил этиш, материал танлаш, ўрганиш жараёнида амал қилинадиган бош (муҳим, асосий) принциплардан бири умумий ва хусусий мақсадларни белгилаб олиш принциpidир. Зеро, таълим мазмуни ва унга доир материаллардан тортиб то ўқитиш усуллари ҳамда эришиладиган натижаларгача она тили таълимининг умумий ва хусусий мақсадларидан келиб чиқиб белгиланади.

Она тили дарсларида ўқувчиларни ўқув фанига қизиқтиришнинг асосий омили нутқ ўстириш, нутқ маданиятини ривожлантириш, саводли сўзлаш, саводли ёзишни таъминловчи таълим мазмуни бўлиб, ушбу мазмунга кирувчи тил бирликларини тўғри талаффуз қилиш, бехато ёзиш, фикрни тингловчига манзур бўладиган тарзда баён қилиш даражасида ўзлаштириш мақсади орқали намоён бўлади. Шундай экан, она тилини ўқитишдан кўзланадиган асосий мақсад ўқувчиларга уни ўргатиш: унинг қонун-қоидалари, тил ҳодисалари бойлиги, нафосати ҳақида изчил тушунча шакллантира бориш, оғзаки ва ёзма нутқ саводхонлигини сингдириш ҳисобланади. Табиийки, бошланғич синфларда тилнинг қонун-қоидалари юзасидан элементар билимлар берилади.

Она тили муайян бир йўналишда эмас, балки тил сатҳлари ҳамда нутқий фаолият турлари билан боғлиқ равишда бир қанча умумий ва хусусий йўналишларда ўрганилади. Чунончи, тил сатҳларидан фонетика ва орфоэпия меъёрлари, графика ва орфография, лексика (лексикология), морфология, синтаксис, пунктуация йўналишлари бўйича алоҳида йўналишлар белгиланади. Ҳар бир йўналиш ўзига хос мақсадлар билан ажралиб туради.

Таъкидлаш зарурки, она тили таълимида она тилининг ўзини (қонун-қоидаларини) ўрганиш борасида қуйидаги умумий мақсадлар ажратилади:

– ёшларни она тилидан саводхон қилиб тарбиялаш мақсади (нутқий ва лингвистик компетенцияларни эгаллаш);

– она тилида нутқ ўстириш, нутқ маданиятини ривожлантириш (нутқий ва лингвистик компетенцияларни шакллантириш).

Яхлит дарс учун умумий бир мақсад белгиланади. Ушбу умумий мақсад дарс босқичларининг хусусий мақсадлари тарзида тармоқланади, яъни дарс структурасидан (босқичларидан) келиб чиққан ҳолда умумий мақсад доирасида хусусий мақсадлар белгиланади.

Бошланғич синфлар она тили дарслари структурасида қуйидаги

таълим мақсадига хос компонентларни ажратиш мумкин:

- янги билим бериш мақсади;
- билимга доир дастлабки кўникма ҳосил қилиш мақсади;
- кўникмани малакага айлантириш мақсади;
- ўтилганларни такрорлаш мақсади;
- тил ҳодисасини тадқиқ этиш мақсади;
- уйга вазифв бериш, уй вазифасини текшириш мақсади;
- ўқувчиларнинг оғзаки ва ёзма нутқини ўстириш мақсадлари;
- матн асосида табиат ва жамиятга доир маълумотлар билан таништириш мақсади;
- матн асосида тарбия бериш мақсади;
- матн тузишга доир қоидаларни ўрганиш мақсадлари;
- оғзаки ва ёзма нутқ ўстириш мақсади;
- шеърӣй материал, бадий асардан парча асосида эстетик тарбия бериш мақсади.

Тил сатҳлари, уларнинг ўзаро алоқадорлиги, нутқий фаолият турлари устидаги ишлар тегишли нутқий намуналар мисолида ташкил этилади. Масалан, нутқни тинглаб тушуниш, ўқиш билан боғлиқ тадбирлар матнлар асосида коммуникатив ёндашув аспектида уюштирилади. Шу боисдан мисоллар қуйидаги шаклларда бўлади: товуш-ҳарфлар, сўзлар, сўз шакллари, боғланмаган гаплар, матнлар (наср ва назм).

Алоҳида олинган гаплар ва матнлар турли мазмундаги ҳамда аҳамияти турлича бўлган ахборотга эга бўлади. Шу нуқтаи назардан она тилини ўрганишнинг яна қуйидаги мақсадлари ажратилади:

7. она тили воситасида ахборот олиш ёки узатиш мақсадлари.
8. она тили воситасида ўқувчиларга тарбия бериш мақсадлари.
9. она тили бойликларини эгаллаш мақсадлари;

Шунга кўра ўқувчиларнинг она тили дарсларида қизиқишларини уйғотиш, фаоллаштириш ва барқарорлаштиришда педагогика, психология ва методика назарияси ҳамда амалиёти нуқтаи назаридан мажмуавий ёндашувга асосланиш мақсадга мувофиқдир. Педагогик ва методик жиҳатдан қараганда, ўқитувчининг ўқимишлилиги, сўзамоллиги, тарбиявий таъсир кўрсата олиши, дарсларни саводли ташкил этиш маҳорати, дарсда бажариладиган иш турлари ва машқларнинг мақсади ҳамда вазифаларини билган ҳолда танлаши каби фаолият мазмуни ўқувчиларнинг қизиқишларини таъминлаш ва сақлаб туриш муваффақиятини таъминлайди, дарс самарадорлигини кафолатлайди.

Кўринадики, она тили дарсларида ўқувчиларнинг қизиқишини уйғотишкўп жиҳатдан ўқитувчига боғлиқ. Бу ўринда М.Б.Шодмонованинг қуйидаги фикрлари эътиборга молик: «Боболаримиз фарзандига дарс

ўтадиган домлани обдон суриштириб, сўнг қарор қабул қилишган. Уша дамдаёқ она тилининг савод ўргатиш билан боғлиқ, адабиётнинг миллат маънавияти, демакки, бугуни ва келажакнинг тарбиялашдек вазифаси аён бўлган. Бугунга келиб, бу эътибор бирмунча сусайгани айрим она тили ва адабиёт ўқитувчиларининг айнан ўқитиш методикасидан беҳабарлиги, ўқувчини дарсга қизиқтириш, ортидан эргаштириш малакасига эга эмаслигида намоён бўляпти» [1]. «Ўқувчини билим олишга қизиқтириш, баркамол шахсга айлантириш учун ўқитувчи ўз соҳасининг билимдони бўлиши ҳамда замон талабларига мос илғор педагогик технологиялар билан қуролланиши зарур» [2].

Инсон борки, нимага қўл урмасин, маълум мақсадни кўзда тутди. Ҳатто чақалоқнинг йиғисиди ҳам мақсад бор. Масалан, қорин тўйдириш мақсади. Йиғидаги мақсад аниқ. Лекин бирор мақсадсиз, шунчаки бажариладиган юмушлар ҳам бўлади. Масалан, боғда бирор томонга кесак отиб ўтириш. Дарсда бажариладиган айрим иш турлари ўқувчи англамагани учун мақсадсиздай туюлади. Ваҳоланки, ҳар бир иш тури ўз мақсадига эга. Лекин бу мақсад ўқувчини қизиқтирмаслиги мумкин. Англаган мақсад, айниқса, кучли қизиқиш уйғотган мақсад ўқувчини самарали ишлашга ундайди. Психологик жиҳатдан ўқувчиларда она тили қонун-қоидаларини маълум мақсад билан ўрганишга барқарор қизиқиш уйғотиш, мотивация пайдо қилиш, бор иродаси, куч-ғайратини сафарбар қилиш дарс натижадорлигини ошириш, тил сезгирлигини ишга тушириш имконини беради.

Ҳикоялашдан коммуникативлик, яъни тингловчига таъсир этадиган қилиб гапириш мақсади маълум қилинса, ўқувчи ўзининг сўзларини бошқалар қандай қабул қилишини ўйлай бошлайди, мустақил равишда тузаётган гапларининг тушунарли, ишонарли бўлишига ҳаракат қилади, айтмоқчи бўлган фикрларини етказишга интилади, тингловчиларнинг муносабатини ҳис этади. Бундай ҳикоялашдан юзага келадиган таъсири шу даражада бўлиши керакки, масалан, гап бирор манзил (оромгоҳ ёки б.) ҳақида борса, тингловчилар ўзларини шу манзилда бўлгандай ҳис қилишлари лозим.

Дарс босқичининг мақсадини белгилашда бажариладиган ишлар жараёнидан кўзланадиган мақсадгина эмас, балки босқич якуни ҳам назарда тутилмоғи зарур. Босқичнинг аввалидан кўра кўпроқ якуни ўйлашга мажбур қилиши керак. Г.К.Ҳасанова ушбу жараённи қуйидаги тарзда маълум даражада аниқ тавсифлайди: «Бошланғич синф ўқувчиларида ўз фаолиятини баҳолаш ва ташҳислаш кўникмаларини самарали шакллантириш учун дастлаб бу жараённинг мазмуини белгилаш мақсадга мувофиқдир. Чунки мазкур жараённинг мазмуини белгилаш, ушбу жараённинг мақсади, вазифалари, ўзига

хос хусусиятлари, босқичларини ойдннлаштиришни талаб қилмоқда» [3]. Бошқача айтганда, баҳолаш ва ташҳислаш учун бутун жараён ўқитувчининг кўз олдида гавдаланиши, аниқ режалаштирилиши керак.

Шубҳасиз, Г.К.Ҳасанова тавсифлаган жараён олдиндан яхшилаб ўйлаб олиниши даркор. Х.С.Боқиева бу хусусда шундай ёзади: «Мантиқий машқларни устида ишлашдан олдин, ўқитувчи дарсликдаги ўқув материалларининг мавзуси ва мақсадни белгилаши, кўрғазмали куроллари тайёрлаши ҳамда таҳлил усулини аниқлаб олиши лозим» [4]. Аён бўладигани, ўқитувчи дарсда адо этиладиган барча иш турлари бўйича, юқорида тавсифланганидек, таёргарлик ишларини олиб бориши тўғри бўлади.

Қоидалар нутқнинг тўғрилигини таъминлайди. Шундай бўлгач, дарснинг, дарс босқичининг мақсадни нутқ билан боғлашга ҳаракат қилиш лозим. К.Қосимова, Н.Убайдулаеваларнинг уқтиришича, «Тилни ўрганишни нутқ ҳақидаги умумий тушунчадан бошлаш билан ўқитувчи дарснинг бошланғич босқичидаёқ ўқувчиларга кишилар ҳаётида тилнинг роли, шунингдек, тилни ўрганишдан асосий мақсадни тушунтириш имкониятига эга бўлади» [5].

К.Қосимова, Н.Убайдулаевалар дарснинг мақсадни қуйидаги мазмунда тушунтиришни тавсия этадилар:

«— Сиз кейинги дарсларда қайси қоидаларни ўргандингиз? Дарсликдан бош ҳарфнинг ишлатилишига оид қоидаларнинг ҳаммасини топинг. (Ўқувчилар қоидаларни топиб ўқийдилар, ўзлари мисол айтадилар.)

— Бу дарсда сизлар мана шу ҳамма қоидага мос сўзларни ёзишга урганасиз, — деб тушунтиради ўқитувчи» [6].

Лекин дарсликларда амалда қўлланадиган назарий маълумотлар қатори маълум давргача амалда қўлланмайдиган назарий маълумотлар бор. Масалан, 3-синф «Ана тили» дарслигининг 54-бетидаги от сўз туркуми ҳақида бкерилган назарий маълумотни олайлик:

Zattı... atın bildirip, kim? ne? degen sorawlar@a juwap beretu@in sözlerdi atlıq deymiz.

Mısalı: Aqılbek, Gúlayım, oqıwshı, mektep, kepter, qálem, qa@az. 54-бет.

Ушбу назарий маълумот шу дарсда нутқ ўстириш учун хизмат қилмаслиги аниқ. Шунинг учун ўқувчиларга босқич мақсадни тушунтириш қийин, бундай назарий маълумотларни ўрганишга ўқувчилар унчалик қизиқмайдилар.

Хуллас, бошланғич синфларда она тили ўқув фанини ўқитишнинг умумий ва хусусий мақсадлари асосида иш олиб бориш таълим жараёнида ўқувчиларнинг қизиқишларини таъминлаш учун хизмат

қилиши лозим.

АДАБИЁТЛАР

1. Шодмонова М.Б. Малака ошириш тизимида она тили ва адабиёт ўқитувчиларининг касбий тайёргарлигини ривожлантириш технолдогияларини такомиллаштириш: Педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори ((PhD) ... дисс. – Т., 2019. –43-бет.

2. Шодмонова М.Б. Малака ошириш тизимида она тили ва адабиёт ўқитувчиларининг касбий тайёргарлигини ривожлантириш технолдогияларини такомиллаштириш: Педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори ((PhD) ... дисс. – Т., 2019. –7-бет. 138 б

3. Ҳасанова Г.Қ. Бошланғич синф ўқувчиларида ўа фаолиятини баҳолаш ва ташҳислаш кўникмаларини шакллантиришнинг педагогик асослари: Пед.фан.номз. ...дисс.автореферати. – Тошкент, 2009. – 12-бет

4. Боқиева Х.С. Бошланғич синф ўқувчиларида мустақил таълим орқали нутқ ва тафаккурни ривожлантириш методикаси: Педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) дисс. автореф. – Самарқанд, 2019. – 14-бет.

5. Қосимова К., Убайдулаева Н. Иккинчи синфда она тили дарслари: Ўқитувчилар учун методик қўлланма. – Тошкент: Ўқитувчи, 1987. – 5-бет.

6. Қосимова К., Убайдулаева Н. Иккинчи синфда она тили дарслари: Ўқитувчилар учун методик қўлланма. – Тошкент: Ўқитувчи, 1987. – 108-бет.